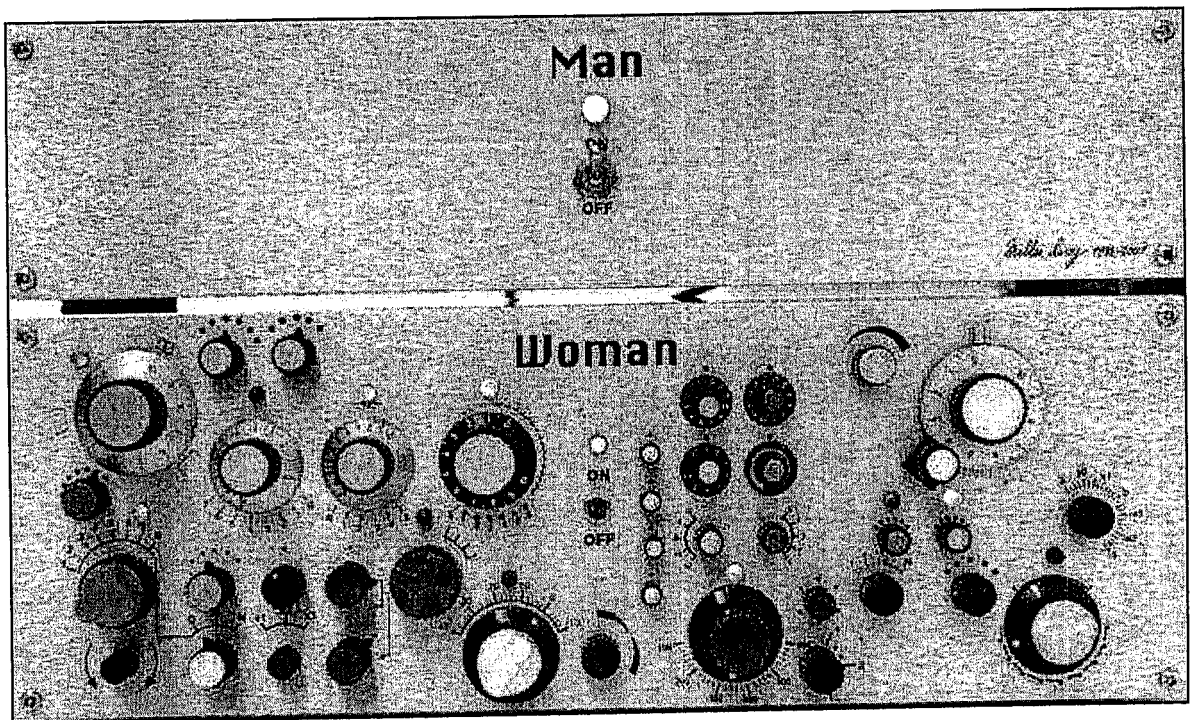

'De sekse centraal'

Mei 2008

Afstudeeropdracht van de opleiding
Maatschappelijk Werk en Dienstverlening door:

Marleen Groeneveld

'De sekse centraal'

Begeleiding Hogeschool Windesheim:
De heer J. Veenendaal, begeleidend docent
De heer P. Smid, beoordelend docent

Opleiding:
Hogeschool Windesheim,
Maatschappelijke Werk en Dienstverlening

Datum:
Mei 2008

Plaats:
Zwolle

$$4^{\wedge}$$

Als een man naar het toilet gaat, heeft hij daarvoor maar één speciale reden.
Vrouwen gebruiken het toilet als ontmoeting- en therapieruimte. Vrouwen die de
toiletruimte als volkomen vreemden binnengaan, kunnen deze als hartsvriendinnen verlaten.
Iedereen wordt echter onmiddellijk achterdochtig als een man zou roepen:
'Hé Henk, ik ga naar de wc, ga je mee?'

Allan & Barbara Pease

ON

Voorwoord

Na vier jaar is er voor mij nu bijna een einde gekomen aan het studeren aan Christelijke Hogeschool Windesheim. Met veel plezier heb ik kennis genomen van de verschillende onderdelen, zowel theorie- als praktijkgericht, van de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening.

Ter afsluiting presenteer ik u een van mijn afstudeeronderdelen: mijn essay over sekseverschillen en het effect daarvan op de hulpverlening.

De keuze voor het onderwerp was snel gemaakt. Keer op keer verwonder ik mij over de verschillen tussen mannen en vrouwen en de misverstanden in de communicatie die deze verschillen voortdurend met zich meebrengen. De kennis die ik omtrent deze sekseverschillen heb opgedaan tijdens het vak 'Seksespecifieke hulpverlening', heeft mij bewust gemaakt van de noodzaak van seksespecifieke begeleiding. Aangezien er binnen Reclassering Nederland, de organisatie waar ik werkzaam ben, geen specifieke aandacht aan besteed wordt, leek het mij zinvol om uit te zoeken *wat* de meerwaarde kan zijn van seksespecifieke hulpverlening en in hoeverre dit ingepast kan worden binnen Reclassering Nederland.

Het essay is mede tot stand gekomen dankzij de volgende mensen:

- De heer W. Veenendaal bedank ik voor zijn vertrouwen, opbouwende kritiek en prettige samenwerking gedurende de uitwerking van het essay.
- De heer P. Smid bedank ik voor zijn sturing en zijn kritische vragen ten aanzien van de onderzoeksopzet en het eindproduct.
- De heer M. Vlemminx bedank: ik voor zijn feedback ten aanzien van de opbouw en structuur van het essay.

Ik heb met veel plezier en interesse aan het essay gewerkt. Het heeft mij veel nieuwe inzichten opgeleverd en het doet mij genoeg u als lezer deelgenoot te maken van deze kennis!

Marleen Groeneveld

Zwolle, april 2008

Inhoudsopgave

Inleiding	11
1 ° De reclassering als toezichthouder	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Doel, visie, missie en uitgangspunten van de reclassering	13
- 1.2.1 Doel	13
- 1.2.2 Visie	13
- 1.2.3 Missie en uitgangspunten	14
1.3 Parallellen met het maatschappelijk werk	14
1.4 De kerntaak toezicht	15
1.5 Professionele instrumenten	15
1.6 Het delict als uitgangspunt	16
2 ° De achtergrond van sekseverschillen	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Biologische factoren	19
2.3 Psychosociale factoren	20
2.4 Sociologische factoren	22
3 ° Seksespecifieke benadering	23
3.1 Inleiding	23
3.2 Invloed biologische factoren op hulpverleningscontact	23
3.3 Invloed psychosociale factoren op hulpverleningscontact	24
3.4 Invloed sociologische factoren op hulpverleningscontact	24
3.5 Sekseverschillen in problempresentatie en -hantering	26
3.6 Werken met herkenning en erkenning	26
3.7 Overdracht en tegenoverdracht binnen het hulpverleningscontact	27
3.8 Het drie-wereldenmodel binnen de seksexspecifieke benadering	28
3.8.1 Toetsing van de technische-instrumentele competentie	29
3.8.2 Toetsing van de normatieve competentie	29
3.8.3 Toetsing van de persoonlijke competentie	29
4 ° Conclusie en aanbevelingen	31
4.1 Inleiding	31
4.2 Conclusie	31
- 4.2.1 Deelvraag 1	32
- 4.2.2 Deelvraag 2	33
- 4.2.3 Deelvraag 3	34
- 4.2.4 Antwoord op vraagstelling	35
4.3 Aanbevelingen	35
Bronnen	37

Inleiding

In de hulpverlening is de invloed van de factor sekse sterk merkbaar. Mannen en vrouwen beleven en presenteren klachten en problemen vaak verschillend. Biologische, culturele en maatschappelijke factoren spelen een belangrijke rol in de verklaringen van de sekseverschillen. In seksspecifieke hulpverlening wordt rekening gehouden met deze verschillen en de opvattingen en denkbeelden die eenieder tijdens de socialisatie heeft meegekregen over wat gewenst en ongewenst rolgedrag is voor mannen en vrouwen.

De verschillende aspecten van seksspecifieke hulpverlening zijn in vrijwel iedere hulpverleningsinstelling van toepassing. Reclassering Nederland heeft zowel met mannelijke als met vrouwelijke cliënten te maken. Tijdens het toezicht, een van de kerntaken van de organisatie, wordt gewerkt aan gedragsverandering van delictplegers¹. Er wordt gebruik gemaakt van wetenschappelijke instrumenten om de risicofactoren te bepalen en zodoende een plan van aanpak op te stellen. Gedurende mijn werkzame periode bij Reclassering Nederland, unit Lelystad, is mij opgevallen dat er geen richtlijnen beschikbaar zijn voor het seksspecifiek begeleiden van cliënten. De probleemstelling luidt derhalve als volgt;

'Ondanks duidelijke wetenschappelijke aanwijzingen dat mannen en vrouwen andere behoeften hebben als het gaat om begeleiding, wordt er binnen Reclassering Nederland, locatie Lelystad geen seksspecifieke begeleiding aan cliënten geboden tijdens het toezicht.'

De probleemstelling doet vermoeden dat het gebrek aan seksspecifieke begeleiding de kwaliteit van het toezicht tekort doet. De doelstelling van de reclassering is echter dat door middel van langdurige programma's structuur geboden wordt aan cliënten, waarbij het uitgangspunt is dat hij of zij weer een eigen plek in de samenleving krijgt zonder een bedreiging te vormen voor zichzelf of voor zijn of haar omgeving. Een terechte vraag is dan ook of seksspecifieke begeleiding wel relevant is voor het toezicht! De vraagstelling van het essay luidt zodoende als volgt:

'Kan Reclassering Nederland, locatie Lelystad de kwaliteit van het toezicht verbeteren door seksspecifieke begeleiding te bieden? '

Om antwoord te kunnen geven op deze vraag, zal er een theoriegericht onderzoek verricht worden. Er zal geen praktijk-Veldonderzoek uitgevoerd worden. In hoofdstuk 1 zal Het specifieke van de reclassering in relatie tot de kerntaak toezicht beschreven worden. In hoofdstuk 2 zal vervolgens worden onderzocht wat de achtergrond is van sekseverschillen. Het onderzoek zal zich richten op zowel de biologische als de psychosociale en de sociologische achtergronden. Vervolgens zal in hoofdstuk 3 worden onderzocht waar men rekening mee moet houden in de seksspecifieke hulpverlening en wat kenmerkend is voor de seksspecifieke benadering in een hulpverleningsproces.

¹ Menger, A. & Krechtig, L. (2004) *Het delict als maatstaf: Methodiek voor werken in gedwongen kader*.

Aan de hand van deze informatie zal in hoofdstuk 4 antwoord worden gegeven op de volgende deelvragen:

- Wat is de meerwaarde van seksespecifieke hulpverlening en in hoeverre kan dit ingepast worden bij Reclassering Nederland?
- Hoe kan seksespecifieke begeleiding binnen het toezicht vormgegeven worden?
- Heeft de cliënt baat bij seksespecifieke begeleiding?

Het doel van het theoriegerichte onderzoek is het formuleren van aanbevelingen ten aanzien van seksespecifieke hulpverlening teneinde tot een verbetering van het toezicht te komen. In hoofdstuk 4 worden derhalve aanbevelingen geformuleerd ten aanzien van seksespecifieke hulpverlening.

Waar in het essay de mannelijke vorm wordt gebruikt, kan men in het algemeen ook de vrouwelijke vorm lezen.

1 ° De reclassering als toezichthouder

1.1 Inleiding

Medewerkers van Reclassering Nederland, hierna de reclassering, zetten zich dagelijks in voor een veilige samenleving. Ze werken met daders en verdachten en hebben het gezamenlijke doel om risico's te beperken en herhaling van misstappen te voorkomen. Persoonlijke omstandigheden van de cliënten spelen daarin een rol, maar ook inzet en mogelijkheden. De reclassering gaat er vanuit dat mensen opsluiten niet zaligmakend is, aangezien dat alleen hen niet weerhoudt van recidive². Sommige daders zijn onverbeterlijk. Anderen zijn gebaat bij hulp, zorg en perspectief. In dit hoofdstuk zal het werkveld van de reclassering nader worden toegelicht, met speciale aandacht voor een van hun kerntaken, namelijk het houden van toezicht op delictplegers. Het boek 'Het delict als maatstaf' zal als voornaamste bron worden gebruikt.

1.2 Doel, visie, missie en uitgangspunten van de reclassering

De reclassering levert op een verantwoorde en expliciete wijze haar eigen specifieke bijdrage aan de vermindering van criminaliteit. Dit doet zij door personen die een delict hebben gepleegd te reïntegreren en hun gedrag zo te beïnvloeden dat de kans op recidive verkleint. De meest recente wetenschappelijke inzichten omtrent effectiviteit worden daarbij als leidraad gebruikt.

1.2.1 Doel

De reclassering richt zich op langdurige programma's die structuur bieden aan hun cliënten, waarbij het uitgangspunt is dat hij of zij weer een eigen plek in de samenleving krijgt zonder een bedreiging te vormen voor zichzelf of voor de omgeving.

1.2.2 Visie

De reclassering gaat er vanuit dat reïntegratie een middel is om recidive te beperken. "Reïntegratie is het sleutelwoord. Alleen cliënten die succesvol reïntegreren zullen minder recidiveren. Het ligt voor de hand dat dit gebeurt onder verantwoorde condities en met het zoveel mogelijk uitsluiten van risico's voor de samenleving. Risicomanagement is dan ook een voorwaarde om deze reïntegratie te kunnen uitvoeren. Voor succesvolle reïntegratie is tijd, intensieve begeleiding en controle nodig."³

Alle reclasseringsinterventies zijn gericht op het zodanig beïnvloeden van criminogene factoren dat recidive wordt voorkomen. Het delict wordt daarbij altijd als uitgangspunt genomen en het vormt dan ook de belangrijkste legitimering voor de reclasseringsbemoeienis.

² Recidive betekent het herhalen van een misdrijf

³ *Nieuwsbrief Jeugdzorg & Reclassering*. November 2006. Utrecht: Leger des Heils Jeugdzorg & Reclassering.

1.2.3 Missie en uitgangspunten

De missie van de reclassering is het verminderen van recidive en het creëren van een veiliger maatschappij door gedragsverandering en risicobeheersing bij daders. Daarnaast schept zij voorwaarden waardoor ex-daders op een verantwoorde manier in de maatschappij kunnen functioneren. De reclassering vindt dat de dader verantwoordelijkheid heeft voor zijn eigen gedrag en dat hij kan leren zijn gedrag te veranderen. De reclassering begeleidt hen bij deze verandering.

Als uitgangspunt wordt gesteld dat methodisch werken in een gedwongen kader alleen effectief kan zijn als het 'werken' ook daadwerkelijk is begrensd door het 'gedwongen kader'. Elke methodische invulling door de reclassering verliest haar kracht als de context ontbreekt. Primair zijn anderen verantwoordelijk voor de tenuitvoerlegging van het vonnis of de administratieve maatregel en het houden van toezicht daarop. De reclassering, belast zijnde met de feitelijke uitvoering daarvan, heeft de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van toezicht en het uitbrengen van periodieke rapportages aan primair verantwoordelijken. Toezicht is het middel dat de reclassering de mogelijkheid biedt om haar visie en missie te realiseren. De reclassering houdt toezicht op daders wanneer zij hieraan verantwoord invulling kan geven gezien de tijdens de diagnose gestelde risico's gerelateerd aan het delict waarvoor een dader veroordeeld werd. De vorm van toezicht is afhankelijk van de in het vonnis opgelegde modaliteit en het recidiverisico.

1.3 Parallellen met het maatschappelijk werk

Binnen het maatschappelijk werk hebben zich vanaf het begin van de 20^e eeuw veel ontwikkelingen voorgedaan.⁴ In het begin vervulde zij een heldere maatschappelijke rol, waarbij 'geldelijke ondersteuning' aan de armen en anderszins behoeftigen werd verzorgd. In ruil voor deze steun moest men toestaan dat maatschappelijk werkers zich diepgaand met het leven bemoeiden. Later kreeg het maatschappelijk werk een rol in de 'onmaatschappelijkheidsbestrijding'. In 'woonscholen', waar mensen aangepast gedrag aanleerden, hadden maatschappelijk werkers een belangrijke rol. In de jaren vijftig emancipeerde het maatschappelijk werk tot een meer onafhankelijk beroep. Er werd afstand gedaan van het verleden, dat bevoogdend, paternalistisch en disciplinerend werd gevonden. Vanaf halverwege de jaren negentig verbond de sector zich sterker met maatschappelijke problematiek, zoals anmoede, criminaliteit, veiligheid, overlast, werkloosheid en isolement. Men was meer en meer van mening dat de verregaande voorzichtigheid van het maatschappelijk werk had geleid tot een te afwachtende houding bij ernstige problemen en zelfs tot vormen van nalatigheid. De drang tot het zichtbaar en controleerbaar maken van machtsgebruik werd groter. Tegelijkertijd deed de nieuwe zakelijkheid zijn intrede, met de bijbehorende nadruk op beheer, bedrijfsmatige transparantie en marktwerking.

Dit was bij de reclassering niet anders. In de tweede helft van de twintigste eeuw was ook hier een sterke inhoudelijke en methodische ontwikkeling van het werk zichtbaar. In de jaren zeventig en tachtig ontstond een problematische verhouding tot bevoogding en macht.

⁴ Menger, A. & Krechtig, L. (2004) *Het delict als maatstaf; Methodiek voor werken in gedwongen kader*. Amsterdam: Uitgeverij S.W.P.

Vanaf de jaren negentig ontstond een hernieuwde gerichtheid op de maatschappelijke opdracht, de banden met justitie werden strakker aangehaald en de reclassering kreeg taken in de strafuitvoering die in de jaren daarvoor nauwelijks mogelijk waren, zoals werkstraffen, leerstraffen en elektronisch toezicht. Dit hield ook verband met vermaatschappelijking van de strafrechtspleging: er ontstonden alternatieve en extramurale sanctiemodaliteiten, waarbij de sanctie tegelijkertijd een instrument moest zijn voor de reïntegratie in de samenleving. De nadruk kwam te liggen op de ontwikkeling transparante en efficiënte bedrijfsvoering.

Momenteel ligt de nadruk steeds meer op de inhoudelijke kwaliteit, maar met behoud van bedrijfsmatige transparantie en daarmee van de mogelijkheid zich als organisatie extern en intern te verantwoorden. Reclasseringsbemoeienis in een justitieel kader is duidelijk en controleerbaar maatschappelijk gelegitimeerd. In ons land staat deze maatschappelijke legitimering bovendien onder democratische controle. Wanneer justitie bepaalt dat een delinquent de aanwijzingen van de reclassering moet opvolgen, dan rechtvaardigt zij hiermee het gebruik van macht door de reclassering, hetgeen het fundament is van de legitimering.

1.4 De kerntaak toezicht

Toezicht is gestructureerde controle en begeleiding van een dader of verdachte. Het doel is ervoor te zorgen dat hij doet wat volgens een justitiële beslissing is opgelegd. De reclassering controleert bijvoorbeeld of iemand op de plaats is waar hij volgens afspraak moet zijn, en begeleidt hem om zich aan die afspraak te houden. Toezicht is een middel om risico's te beheersen en gedrag te veranderen, met als uiteindelijk doel het verminderen van recidive.

Je zou kunnen zeggen dat toezicht een dubbele functie heeft. Enerzijds kan het worden beschouwd als een door de rechter opgelegde sanctie tengevolge van het plegen van een strafbaar feit. Anderzijds is het een justitieel kader, waarbinnen de reclassering met de delinquent kan werken aan gedragsverandering, teneinde recidive te voorkomen. Toezicht komt dus in plaats van een (gedeelte van een) gevangenisstraf of maatregel. Gedurende de looptijd van het toezicht wordt de handelings- of bewegingsvrijheid van de dader/verdachte door een bijzondere voorwaarde beperkt. Hij moet zich houden aan de aanwijzingen van en afspraken met de reclassering die de toezichthouder voor de naleving van die voorwaarde heeft bepaald. Bij overtreding van de voorwaarden kan alsnog detentie of terugplaatsing in een inrichting volgen.

Staatssecretaris Albayrak definieert toezicht als volgt: 'Controle op het nakomen van door Openbaar Ministerie, Zittende Magistratuur en Dienst Justitiële Inrichtingen opgelegde (bijzondere) voorwaarden en het signaleren van een dreigende overtreding, het stimuleren en motiveren van een veroordeelde om zich aan de (bijzondere) voorwaarde te houden.'

Zoals uit dit citaat duidelijk wordt, neemt een reclasseringswerker meestal besluiten op grond van signalen. Als het met een cliënt de verkeerde kant opgaat, zijn daarvoor lang niet altijd harde bewijzen. Er zijn signalen. De reclassering maakt een inschatting van de mogelijke gevolgen, waarbij ze voortdurend wordt geconfronteerd met het dilemma of er wel of niet ingegrepen moet worden.

1.5 Professionele instrumenten

De reclassering beschikt ten aanzien van de uitoefening van het toezicht over een aantal professionele instrumenten, zo blijkt uit het boek 'Het delict als maatstaf':

- diagnose
- delictscenario
- plan van aanpak
- aanwijzingen
- controleren
- inschakelen sociaal netwerk
- inschakelen andere professionele instellingen

Diagnose

De diagnose wordt door een rapporterende reclasseringswerker helder en expliciet geformuleerd, waarbij rekening is gehouden met de statische en dynamische risicofactoren van de cliënt. Het vormt als het ware het vertrekpunt voor het toezicht.

Delictscenario

Het delictscenario geeft gedetailleerd inzicht in situaties, omstandigheden en gedragingen die het risico van recidive vergroten. Het toezicht is gericht op het monitoren van deze risico's. Deze werkwijze volgens het delictscenario structureert het toezicht en biedt aanknopingspunten om preventief op te treden en om expliciet te werken aan beheersing van de risico's. Het feit dat het delict centraal staat, onderscheidt de reclassering van het algemeen maatschappelijk werk. Hier zal in hoofdstuk 1.5 een korte toelichting op worden gegeven.

Plan van aanpak

Op basis van de diagnose is een plan van aanpak gemaakt waarin de begeleidingsdoelen staan geformuleerd. Deze doelen zijn gerelateerd aan de dynamische risicofactoren voor recidive. In het plan is ook helder beschreven met welke middelen de reclassering deze doelen met de cliënt wil bereiken.

Aanwijzingen

De reclassering kan de cliënt rechtstreeks aanwijzingen geven op basis van de diagnose, het delictscenario en het plan van aanpak. Aanwijzingen zijn concrete en gerichte instructies die de reclasseringswerker geeft aan de cliënt.

Controleren

Gedurende het toezicht heeft de reclasseringswerker meerdere mogelijkheden om controle over de cliënt uit te oefenen. Zo kan de reclassering steekproefsgewijs controleren door te telefoneren of huisbezoeken af te leggen, volgens de richtlijnen die de organisatie hiervoor geeft. Daarnaast kan er referentenonderzoek plaatsvinden.

Inschakelen sociaal netwerk

Wanneer de reclassering het nodig acht, kan het sociale netwerk worden betrokken bij het monitoren van de risicofactoren. De centrale waarde van het maatschappelijk werk, namelijk het optimaal tot zijn recht laten komen van de cliënt in wisselwerking met zijn omgeving, kan hierdoor in acht worden genomen.

Inschakelen andere professionele instellingen

Voor de feitelijke gedragsbeïnvloedende interventies schakelt de vaste begeleider anderen in. Dit kunnen medewerkers van de reclassering zijn die een programma uitvoeren, maar ook professionals van andere instellingen, zoals behandelinrichtingen, psychotherapeuten, algemeen maatschappelijk werk en verslavingszorg.

1.6 Het delict als uitgangspunt

In hoofdstuk 1.5 wordt aangegeven dat het delict het vertrekpunt is van de reclassering. Enerzijds onderscheidt de reclassering zich hiermee van het algemeen maatschappelijk werk, aangezien het maatschappelijk werk zich primair richt op die problemen waardoor de cliënt niet meer optimaal tot zijn recht komt in wisselwerking met zijn omgeving. Wanneer cliënten van de reclassering te maken hebben met niet-delictgerelateerde problemen, zullen zij hiervoor worden doorverwezen naar een andere hulpverleningsinstantie. De reclassering blijft daarin duidelijk achter haar missie staan, namelijk het werken aan een veiliger samenleving, door zich te richten op die factoren die een risico vormen op herhaling van een strafbaar feit.

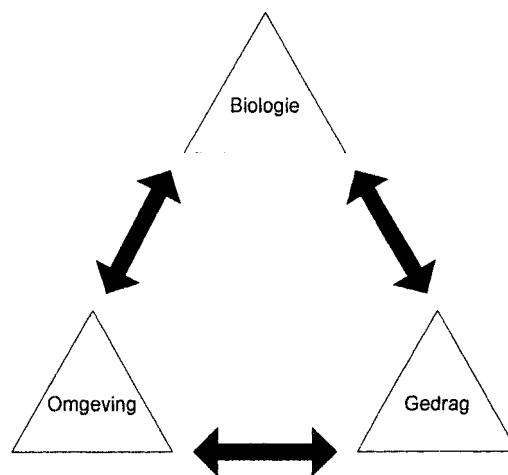
Hoewel het specifieke uitgangspunt van de reclassering verschilt met die van het algemeen maatschappelijk werk, kan toch gesproken worden van een min of meer dezelfde werkwijze. Beide organisaties richten zich namelijk op de risicofactoren die van invloed zijn op het instandhouden van een probleem. Daarnaast komt de centrale waarde van het maatschappelijk werk in beide instellingen duidelijk naar voren. Beide organisaties zetten zich in voor het tot zijn recht komen van de cliënt in wisselwerking met zijn omgeving. De reclassering heeft daarbij iets duidelijker de omgeving van de cliënt in het 'vizier', aangezien er wordt gestreefd naar een veilige samenleving.

Het delict dat als uitgangspunt wordt genomen, hangt vaak samen met meerdere criminogene factoren. Het is de taak van de reclasseringswerker om deze factoren onder de loep te nemen en in te schatten wat veranderd moet worden om herhaling in de toekomst te voorkomen. Het is daarbij van belang dat er gelet wordt op seksespecifieke factoren die wellicht bijdragen aan de instandhouding van het delictgedrag. In de hoofdstukken 2 en 3 zal nader worden toegelicht wat seksespecifieke factoren inhouden en hoe daarmee omgegaan dient te worden.

2 ° De achtergrond van sekseverschillen

2.1 Inleiding

Reeds decennia lang wordt onderzoek gedaan naar de achtergrond van sekseverschillen. Daaruit komt voortdurend de gelaagdheid van deze verschillen naar voren. Zo wordt er beweerd dat de biologie en de omgeving samen het gedrag als man of vrouw bepalen. De biologie en de omgeving beïnvloeden elkaar op hun beurt ook weer: van een bepaalde opvoeding en socialisatie krijgt iemand bepaalde hersenstructuren. De hersenen worden als het ware getraind in welk gedrag in welke situatie wenselijk, dan wel normaal geacht wordt. De biologie, de omgeving en het gedrag beïnvloeden elkaar dus continu. Deze wisselwerking wordt in beeld gebracht met het zogeheten 'transformatieve model':

Bron: Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers⁵.

2.2 Biologische factoren

De verschillen tussen mannen en vrouwen hebben onder andere te maken met vaststaande biologische factoren. Uit het boek 'Sekseverschillen in de psychiatrie' blijkt dat er duidelijke anatomische verschillen tussen het mannen- en vrouwenbrein zijn waar te nemen⁶. Zo is wetenschappelijk aangetoond dat bij mannen de rechterhersenhelft sterker ontwikkeld is dan de linker. Deze helft van de hersenen wordt gebruikt voor het niet-verbale, de intuïtieve, ruimtelijke waarneming en voor het onbewuste geheugen. In de linkerhersenhelft vindt het intellectuele, rationele, verbale (spreken en schrijven) en analytische denken plaats. Tevens bevindt zich daar het actieve geheugen. Mannen zijn gemiddeld iets beter in visueel-ruimtelijke taken, terwijl vrouwen het beter doen op een aantal verbale tests. De linker- en rechterhersenhelft zijn verbonden door een aantal zenuwbanen. Deze verbinding is bij heteroseksuele vrouwen en homoseksuele mannen gemiddeld groter dan bij heteroseksuele mannen. Vrouwen zouden daardoor gemakkelijker verbindingen kunnen leggen tussen verschillende taken.

⁵ Oosten, N., van & Vlugt, I., van der. (2002) *Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers*.

⁶ Cath, D.C., Gijsbers van Wijk, C.M.T. & Klumpers, U.M.H. (2007). *Sekseverschillen in de psychiatrie: Een neurobiologische benadering*.

Taalvaardigheid is bij beide geslachten overwegend in de linkerhersenhalft gesitueerd, maar de specifieke subonderdelen van taalvaardigheid zijn bij mannen en vrouwen onderling net even iets anders ingedeeld. Zo worden de 'technische' aspecten van taal (grammatica, het uitspreken van de woorden, enz.) bij vrouwen heel duidelijk door één specifiek en scherp begrensd hersengebied in de linkerhersenhalft bestuurd. Bij mannen daarentegen liggen deze gebieden zo'n beetje verspreid over de voor- en de achterkant van de linkerhersenhalft. Dit heeft tot gevolg dat vrouwen doorgaans spreekvaardiger zijn dan mannen, omdat de hersengebieden die zij daarbij gebruiken exclusiever voor taal zijn 'gereserveerd' dan bij mannen. Daarnaast kunnen de vrouwelijke spraakgebieden ook beter en sneller met elkaar samenwerken, omdat ze veel dichter bij elkaar liggen dan in het mannelijke brein. Dat vrouwen makkelijker hun emoties onder woorden kunnen brengen hangt hier ook nauw mee samen: bij mannen is het namelijk zo dat de hersengebieden die de spraak aansturen en degene die emoties analyseren, op andere hersenhalften liggen. Bij vrouwen overlappen deze gebieden elkaar meer waardoor emotionele informatie makkelijker 'beschikbaar' is voor de hersengebieden die het onder woorden kunnen brengen.

Evolutionair gezien heeft deze seksuele hersenspecialisatie zijn vruchten afgeworpen. Talloze organismen werken nog steeds op dezelfde manier en de mens zelf is nu één van de meest dominante soorten op de wereld. Hoewel deze evolutionaire rolverdeling tussen mannen en vrouwen binnen onze huidige samenleving eigenlijk al weer een beetje is achterhaald, helpt het ons wél het ontstaan van de sekseverschillen te begrijpen. Het laat ons zien dat de beide seksen zich feitelijk ieder met hun eigen redenen op een andere manier gespecialiseerd hebben.

Niet alleen de hersenstructuren zijn van invloed op iemands stemming en gedrag. Ook de hormonen spelen er een duidelijke rol in. Uit het boek 'Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers' blijkt dat mannen gemiddeld acht- tot negenmaal meer androgenen⁷ (testosteron) dan vrouwen hebben. De concentraties vertonen echter pieken en dalen. Dat jongens en mannen actiever gedrag en vaker riskant gedrag vertonen en gedragsstoornissen hebben, wordt aan hun hogere testosterongehalte toegeschreven. Het lagere testosterongehalte bij vrouwen verklaart waarom zij meer neigen tot angst en depressie.

2.3 Psychosociale factoren

Naast biologische factoren, spelen ook de verschillen in de psychosociale ontwikkeling van mannen en vrouwen een rol. Deze verschillen leiden namelijk tot verschillen in het waarnemen van symptomen, de betekenisgeving, het omgaan met ziekten en ongemakken, de uitingvormen en het hulpvraaggedrag.

Het socialisatieproces van mannen is anders dan die van vrouwen. De manier waarop ouders op hun zonen en dochters reageren heeft, evenals hun ouderschapsarrangement (wie doet wat in het gezin) een sterke invloed op hun kinderen. In het boek 'Sekseverschillen in de psychiatrie' wordt onder andere de sociale leertheorie van ontwikkelingspsycholoog Walter Mischel beschreven. Hij gaat er vanuit dat geslachtsspecifiek gedrag aangeleerd is, net zo goed als elk ander soort gedrag. Meisjes en jongens merken dat ze voor sommige gedragingen niet beloond worden en voor andere wel. Het gedrag dat door gunstige gevolgen bekrachtigd wordt, zal in hun repertoire opgenomen worden. Andere gedragingen zullen verdwijnen.

⁷ Androgenen zijn hormonen die seksueel gedrag en motorische activiteiten aansturen en vooral de dadendrang versterken.

De kinderen zullen ook op de gevolgen van hun gedrag gaan anticiperen. Gedrag dat bij hun geslacht 'past', zullen ze meer gaan waarderen, omdat ze hiervoor beloond zijn.

Uit onderzoek⁸ is gebleken dat ouders bij dochters eerder een expressieve houding stimuleren en bij zonen een instrumentele. Ouders van meisjes praten meer tegen hun kind en stellen meer vragen, terwijl ouders van jongens meer verklaren en uitleggen aan hun zoon. Ook in het stimuleren van spel zijn er verschillen: meisjes worden meer gestuurd in hun spel dan jongens. Bovendien belonen ouders vaak onbewust het spel van hun kind dat past bij hun sekse: ze reageren enthousiaster en stimulerender als hun kind met iets speelt dat past bij zijn of haar geslacht. Dit is al te zien bij kinderen van anderhalf jaar oud. Daarnaast worden dochters meer beschermd en worden ze vaker ongevraagd geholpen. Meisjes wordt meer geleerd om rekening te houden met behoeften van anderen. Jongens leren daarentegen te experimenteren en te wedijveren. Ouders vinden voor zonen prestaties vaak belangrijker dan zorgen voor anderen en omgaan met emoties, terwijl dit bij dochters juist andersom is. Van meisjes wordt het geaccepteerd en zelfs toegejuicht dat ze uiting geven aan angst, pijn, onzekerheid en afhankelijkheid. Jongens dienen gevoelens van kwetsbaarheid en onmacht echter te onderdrukken en mogen eerder boos en agressief zijn.

Tijdens de adolescentie komt de nadruk bij mannen te liggen op rivaliteit, competitie en profilering. Dit heeft onder andere tot gevolg dat jonge mannen nogal eens bezig zijn met het verkennen van hun grenzen; ze gebruiken bijvoorbeeld veel alcohol of rijden nogal roekeloos. Bij vrouwen ligt de nadruk in die fase veel meer op de relatie met anderen en op betrokkenheid, saamhorigheid en praten. Omdat relaties voor vrouwen belangrijk zijn, ligt daar een bron van kwetsbaarheid; het is namelijk ook belangrijk wat een ander van haar vindt. Dit is niet zelden de oorzaak van onzekerheid en zelfs depressies of angststoornissen. De ontwikkeling van vrouwen kent meer kwetsbare momenten. Vrouwen worden bijvoorbeeld vaker dan mannen blootgesteld aan seksueel geweld. Deze trauma's kunnen bijdragen aan een gestoorde lichaamsbeleving en tot somatiseren⁹ leiden.

De sekssocialisatie zoals die hierboven geschetst wordt, heeft veelal de volgende consequenties:

Mannen ontwikkelen 'actie-empathie': zij snappen sneller wat anderen zullen gaan doen en willen problemen van anderen oplossen.	Vrouwen ontwikkelen 'emotie-empathie': zij snappen eerder hoe anderen zich voelen en welke emotionele zorg zij nodig hebben.
Mannen kennen hun eigen emoties niet goed en kunnen die niet goed onder woorden brengen (alexithymie), vooral als het gaat om kwetsbaarheid.	Praten over emoties is voor vrouwen heel gewoon.

Bron: Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers

⁸ Wijngaard, M., van den. (1993) *Het eeuwenoude misverstand: De invloed van de hersenen op het gedrag van mannen en vrouwen.*

⁹ Somatiseren betekent het uiten van psychosociale onvrede in lichamelijke klachten.

2.4 Sociologische factoren

In iedere cultuur is er sprake van seksestereotypen: de verwachtingen over de eigenschappen en kenmerken van mannen en vrouwen. In onze cultuur worden behalve personen ook taken, beroepen, opleidingen, bezigheden enzovoort als 'mannelijk' of 'vrouwelijk' gestereotypeerd. Het boek 'Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers' schetst de volgende dominerende seksestereotypen:

Mannelijkheidstereotypen:

- Een betaalde baan is het belangrijkste in je leven.
- Mannen zijn handelings- en prestatiegericht, ze houden van competitie en willen zich bewijzen en onderscheiden van anderen.
- Een man hoort de kost te verdienen voor zichzelf en degenen die afhankelijk van hem zijn.
- Mannen concurreren: als man moet je beter, sneller, sterker en efficiënter zijn dan anderen.
- Mannen zijn zelfstandig, onafhankelijk en kunnen alles alleen.
- Een man heeft geen hulp nodig.
- Mannen hebben zichzelf onder controle, zijn niet bang en huilen niet.
- Mannen zijn agressief, laten niet over zich lopen en weten zich te beheersen, zijn rationeel en zelf/erzekerd (machtmakende emoties).
- Een man hoort degenen die van hem afhankelijk zijn te beschermen en hun problemen op te lossen.
- Een echte man is geen slachtoffer.
- Mannen ervaren intimiteit vooral via seksualiteit.
- Een man moet seksueel presteren en voor nageslacht zorgen.

Vrouwelijkheidstereotypen:

- Een vrouw is pas een vrouw als ze een man en kinderen heeft.
- Een vrouw houdt rekening met de behoeften en wensen van anderen.
- Een vrouw is primair verantwoordelijk voor de opvoeding en zorg van huishouden en de kinderen.
- Een vrouw ontleent haar identiteit aan relaties met anderen.
- Een vrouw is solidair met andere vrouwen en mag zich niet te veel onderscheiden.
- Een vrouw mag zich niet seksueel uitdagend gedragen, noch mannen negeren.
- Een vrouw mag zich kwetsbaar en emotioneel opstellen.
- Een vrouw mag hulp en steun vragen van anderen als ze problemen heeft.
- Een vrouw besteedt aandacht aan haar uiterlijk en zorgt ervoor dat ze er voor anderen aantrekkelijk uitziet (voldoen aan schoonheidsideaal).
- Een vrouw is van nature liefdevol, aardig en vriendelijk (agressie en boosheid horen niet bij een vrouw).
- Een vrouw hoort zich niet te zelfstandig te gedragen.
- Voor een vrouw is intimiteit een belangrijke voorwaarde voor seksueel contact.

Bovengenoemde stereotypen oefenen op allerlei manieren hun invloed uit. Seksestereotypen bepalen in belangrijke mate welke gedragingen van jongens en meisjes worden gewaardeerd en bekrachtigd door onder andere de ouders en verzorgers. Ze spelen een rol in de identiteit van mannen en vrouwen, de levenshouding, de ambities, de manier om met problemen om te gaan en de communicatiestijlen.

3° Seksespecifieke benadering

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn een aantal relevante achtergronden van sekseverschillen aan de orde gekomen en wordt benadrukt dat seksespecifieke hulpverlening noodzakelijk is om de te verlenen hulp optimaal te laten aansluiten op de behoeften en vraag van cliënten. In dit hoofdstuk komt aan de orde wat werken volgens de seksespecifieke benadering inhoudt, rekening houdend met deze biologische, psychosociale en sociologische sekseverschillen. De nadruk zal daarbij gelegd worden op het werkgebied van de reclassering.

3.2 Invloed biologische factoren op hulpverleningscontact

Uit hoofdstuk 2.2 is gebleken dat het voor vrouwen doorgaans makkelijker is om verbindingen te leggen dan voor mannen. Dit heeft uiteraard invloed op de manier waarop vrouwen en mannen hun delictgedrag analyseren. Het is voor de hulpverlener van belang om in te schatten in hoeverre de cliënt in staat is oorzaak-gevolg relaties te herkennen en te erkennen. Aangezien mannen hier over het algemeen meer moeite mee zullen hebben dan vrouwen, is het van belang daar extra tijd in te investeren. Inzicht in het delictgedrag, voor wat betreft het werkgebied van de reclassering, is immers van wezenlijk belang om herhaling in de toekomst te voorkomen.

In datzelfde hoofdstuk komt ook naar voren dat mannen visueler zijn ingesteld dan vrouwen. Rekening houdend met het voorgaande kan het zinvol zijn om de delictsituatie gefaseerd uit te werken in een schema. Door mannelijke cliënten zelf schematisch op papier te laten zetten hoe ze in de delictsituatie terecht zijn gekomen, waar momenten waren dat ze konden stoppen met het delictgedrag en hoe ze zich nadien voelden, kan helpen om de situatie te analyseren. Het dwingt hen er op die manier ook toe om de delictsituatie op zichzelf te betrekken, hetgeen externaliseren tegen kan gaan.

Daarnaast is het belangrijk dat er bij mannelijke cliënten gekeken wordt naar wat ze zelf al hebben gedaan om (herhaling van) hun delictgedrag te voorkomen. Wanneer blijkt dat ze zelf al moeite hebben gedaan om het delictgedrag tegen te gaan, kan dit positief bekrachtigd worden en kan met hen worden doorgenomen hoe ze in de toekomst nog beter 'triggerpoints' kunnen signaleren. Deze manier van werken zal mannelijke cliënten ook helpen om oorzaak-gevolg relaties te herkennen.

De hulpverlener kan er bij vrouwen gebruik van maken dat ze over het algemeen in staat zijn verbindingen te leggen. Men moet er echter wel alert op zijn dat ze niet klakkeloos de opvattingen van de vrouwelijke cliënt omtrent de oorzaak-gevolg relaties voor waar aannemen. Professionele toetsing van de 'hypothese' door de cliënt is hierbij op zijn plaats.

3.3 Invloed psychosociale factoren op hulpverleningscontact

Allereerst is het van belang stil te staan bij het feit dat de sekse van zowel de hulpverlener als de cliënt van invloed is op de interactie tussen beide¹⁰. Een mannelijke hulpverlener is anders gesocialiseerd, heeft als man zijnde een andere maatschappelijke positie en derhalve andere ervaringen dan zijn vrouwelijke cliënt. Zowel de hulpverlener als de cliënt hebben (rol)opvattingen, rolverwachtingen, waarden en normen en denkbepelden over vrouwelijkheid en mannelijkheid. Deze referentiekaders hebben vaak onbewust invloed op de hulpverlening, omdat hulpverleners zich enerzijds gemakkelijker identificeren met cliënten van de eigen sekse en cliënten anderzijds verwachtingen hebben van de hulpverlener aan de hand van hun sekserolverwachtingen.

Uit hoofdstuk 2 is reeds gebleken dat mannen doorgaans oplossingsgericht zijn ingesteld. Dit kan tot gevolg hebben dat een mannelijke hulpverlener bij een vrouwelijke cliënt te snel over oplossingen voor haar problemen gaat praten, zonder aan haar zelf te vragen waar zij behoefte aan heeft. De cliënte kan dan het gevoel krijgen dat de hulpverlener niet goed naar haar luistert en haar problemen bagatelliseert, terwijl de hulpverlener vanuit zijn eigen referentiekader hoopt dat hij zijn cliënte voldoende begrijpt en haar kan helpen.

Een valkuil bij vrouwelijke hulpverleners in het contact met een mannelijke cliënt is dat ze de nadruk te weinig op oplossingen leggen en zich te veel richten op de beleving van de problemen. Dit vindt wederom zijn oorsprong in het feit dat een expressieve houding bij meisjes wordt gestimuleerd, waardoor ze op latere leeftijd gemakkelijker hun gevoelens uiten en gewend zijn om ervaringen met elkaar te delen. In hulpverleningsrelaties kan een luisterend oor al genoeg zijn: de oplossing komt later wel. Daarnaast is het feit dat mannen doorgaans competitief zijn ingesteld van invloed op de factor 'macht' binnen hulpverleningsrelaties. In de ogen van cliënten heeft een hulpverlener een hoge maatschappelijke status. Mannelijke cliënten zullen sneller een uitdagende of concurrerende positie innemen, terwijl vrouwen meer gewend zijn om mee te buigen of zich te conformeren aan een dergelijke autoriteit. Bij mannen staat de behoefte aan autonomie in dat opzicht vaak voorop, terwijl vrouwen meer behoefte hebben aan een goede (hulpverlening)relatie.

3.4 Invloed sociologische factoren op hulpverleningscontact

Het komt vaak voor dat een vrouwelijke cliënt van een vrouwelijke hulpverlener verwacht dat zij beter in staat is zich in te leven in haar problematiek dan een mannelijke hulpverlener. Dit heeft onder andere te maken met de vrouwelijkheids codering dat een vrouw rekening houdt met de behoeften en wensen van anderen. Een andere oorzaak is gelegen in het feit dat meisjes tijdens hun opvoeding vaak wordt geleerd een expressieve houding aan te nemen, hetgeen ze op hun beurt ook weer van andere meisjes en vrouwen verwachten.

Als de hulpverlener en de cliënt dezelfde sekse hebben (seksehomogeen contact) of juist niet (sekseheterogeen contact), leidt dit nogal eens tot vaststaande patronen en valkuilen. In een seksehomogeen contact tussen een vrouwelijke hulpverlener en een vrouwelijke cliënt kunnen typisch vrouwelijke eigenschappen als emotionaliteit, zorg en verbondenheid het contact gaan domineren.

Top, T. & Heesink, J. (1996) *Psychologie & sekse*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

In een hulpverleningsrelatie van een mannelijke hulpverlener en een mannelijke cliënt bestaat het gevaar dat mannelijke eigenschappen zoals prestatie, competitie en zelfstandigheid het contact gaan domineren, hetgeen kan ontaarden in een machtsstrijd.

In onderstaand schema worden de patronen en valkuilen in de hulpverleningsrelatie ten aanzien van de sekseverschillen weergegeven:

	Mannelijke cliënt	Vrouwelijke cliënt
Mannelijke hulpverlener	<i>Patronen;</i> - symmetrisch rolgedrag - functioneel - kort, zakelijk en feiten - oplossingsgericht <i>Valkuilen:</i> - te weinig aandacht voor beleving - kwetsbaarheid is moeilijk bespreekbaar	<i>Patronen:</i> - complementair rolgedrag - oplossingsgericht contra belevingsgericht <i>Valkuilen:</i> - te veel nadruk op oplossingen, te weinig op beleving en analyse
Vrouwelijke hulpverlener	<i>Patronen:</i> - complementair rolgedrag - belevingsgericht contra oplossingsgericht <i>Valkuilen:</i> - te veel nadruk op beleving, te weinig op oplossingen - projecties en eigen wensen voor verandering van mannen spelen door - proberen cliënt te emanciperen	<i>Patronen:</i> - symmetrisch rolgedrag - relationeel - doorvragen <i>Valkuilen:</i> - te veel blijven steken in het proces - te veel relatiegericht en te weinig actiegericht

EJron: Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers

3.5 Sekseverschillen in probleempresentatie en -hantering

Uit de colleges 'Seksespecifieke Hulpverlening' is gebleken dat mannelijke cliënten hun problemen vaak presenteren door er vanuit een toeschouwerpositie naar te kijken. Ze beschrijven hun problemen in termen van iets niet meer kunnen. De oorzaken van hun problemen leggen ze buiten zichzelf (externaliseren), evenals de oplossingen. Ze zijn geneigd om andere mensen te beschuldigen van hun problemen en hen dit te verwijten. Dit kan voor een hulpverlener reden zijn te denken dat dergelijke cliënten geen verantwoordelijkheid willen nemen voor de oplossing van hun problemen en dat ze dus ook niet gemotiveerd zijn voor de hulpverlening. Het is echter van belang dat de hulpverlener goed op hun probleempresentatie aansluit en van daaruit hun gevoelens ter sprake brengt.

Een mannelijke hulpverlener dient, gezien de hiërarchie, niet te veel te adviseren aan mannelijke cliënten. Het heeft doorgaans wel een positieve uitwerking wanneer hij doorvraagt naar eigen oplossingen en de reden waarom deze wellicht niet (voldoende) hebben gewerkt. Een vrouwelijke hulpverlener dient niet te snel te vragen naar gevoelens en beleving. Het is zinvoller om te benoemen wat ze ziet, zodat de mannelijke cliënt daar bewust van kan worden. Vrouwelijke cliënten uiten hun klachten juist in gevoelens. Ze doen bij hun probleempresentatie meer zelfonthullingen, hetgeen voortkomt uit het feit dat ze, meer dan mannen, in staat zijn verbanden te leggen. Door er met de hulpverlener over te praten, kunnen ze hun problemen verhelderen. Ze verlangen niet altijd een oplossing door de hulpverlener. Er alleen over praten, hetgeen door mannelijke hulpverleners nog wel eens als 'klagen' wordt omschreven, is voor vrouwen soms al voldoende.

Het is voor een vrouwelijke hulpverlener van belang dat ze bij een vrouwelijke cliënt niet te veel op het belevings- en gevoelsniveau gaat zitten. Wel is het zinvol om na (h)erkenning over te gaan op actie. Een mannelijke hulpverlener dient op zijn beurt niet direct oplossingen aan te dragen. Een luisterend oor en het geven van betekenis aan de ervaringen van de vrouwelijke cliënt zijn echter wel gepast.

3.6 Werken met herkenning en erkenning

Of een hulpverleningscontact al dan niet kans van slagen heeft, heeft direct te maken met de 'matching' van de hulpverlener en de cliënt. Een hulpverleningsinstantie heeft uiteraard niet bij elke cliënt de keuze uit een heel arsenaal aan hulpverleners die perfect bij de cliënt en diens belevingswereld zouden kunnen aansluiten. Desalniettemin is het in de intakefase van belang te kijken naar eventueel zwaarwegende belangen voor ofwel een mannelijke of juist een vrouwelijke hulpverlener. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn bij cliënten die met seksueel geweld te maken hebben gehad. Wanneer een vrouwelijke cliënt te maken heeft gehad met een mannelijke pleger, kan het contact met een mannelijke hulpverlener heftige emoties oproepen en het hulpverleningsproces gaan blokkeren.

In veel gevallen zal er toch sprake zijn van een verschil in sekse in het hulpverleningscontact. Uit hoofdstuk 2.1 is gebleken dat dit consequenties heeft voor het hulpverleningsproces. Het is van belang dat een hulpverlener zich daar bewust van is. De mate waarin een hulpverlener zich kan verplaatsen in de cliënt, hem of haar aanvoelt of de problematiek herkent hangt enerzijds af van de beleving van de probleemsituatie door de cliënt en de manier waarop hij of zij er mee omgaat.

Anderzijds hangt het af van de persoonlijke ervaringen, de levensgeschiedenis en het inzicht van de hulpverlener. Het moge echter duidelijk zijn dat je van iemand van je eigen sekse beter aanvoelt welke betekenis je aan zijn of haar woorden moet hechten. Dat begrip straalt je ook weer aan de ander uit, hetgeen 'herkenning' wordt genoemd.

Een mannelijke hulpverlener kan ten aanzien van zijn vrouwelijke cliënt echter wel laten blijken dat hij de aanwezige sekseverschillen erkent en accepteert. Deze 'erkenning' houdt dus in dat hulpverleners de verschillende manieren waarop mannen en vrouwen zich staande houden en omgaan met hun problemen niet diskwalificeren, maar deze op hun waarde leren schatten. Wanneer een hulpverlener werkt met erkenning, keurt hij het gedrag van de cliënt niet bij voorbaat af, maar onderzoekt hij welke motieven of beweegredenen hieraan ten grondslag liggen:

Een man die meer gaat werken als zijn eerste kind geboren wordt en daardoor relatieproblemen krijgt, krijgt erkenning voor het feit dat hij op deze manier zijn vaderlijke verantwoordelijkheid op zich neemt in plaats van dit vanuit een vrouwelijk perspectief af te keuren.

3.7 Overdracht en tegenoverdracht binnen het hulpverleningscontact

Iedereen heeft in zijn leven te maken met mannen en vrouwen die een bepaalde rol spelen. De ervaringen die iemand opdoet met een man of een vrouw die veel invloed op zijn leven heeft, vormen het referentiekader van deze persoon. Iedere hulpverlener moet zich er bewust van zijn dat iemands emotionele reacties en gedragingen tegenover anderen het gevolg is van onbewuste motivaties, interpretaties, streefdoelen en gevoeligheden. Dit heeft alles te maken met 'overdracht' en 'tegenoverdracht'. Met overdracht wordt datgene bedoeld wat de cliënt voelt tegenover de hulpverlener aan wiens zorg hij is toevertrouwd. Cliënten projecteren in zo'n geval intense gevoelens en emoties die zij in andere situaties of tijden hebben ervaren op de relatie met de hulpverlener. Met tegenoverdracht wordt de onbewuste instelling van de hulpverlener tegenover zijn cliënt bedoeld. De hulpverlener projecteert dan gevoelens en emoties uit andere situaties op de relatie met de cliënt. De rol van sekse blijkt onder andere uit het volgende voorbeeld:

Een vrouwelijke cliënt met negatieve ervaringen met mannen verwacht dat een mannelijke hulpverlener haar niet goed zal begrijpen: overdracht. Dit kan sterker zijn naarmate de vrouwelijke cliënt gevoelens en emoties ervaart die niet passen binnen de dominante seksecoderingen, zoals boosheid en agressie. De mannelijke hulpverlener, die privé van vrouwen vaker kritiek heeft gekregen op zijn gebrek aan empathie, begint zich uit te sloven voor de cliënte om te bewijzen dat hij een goede hulpverlener is: tegenoverdracht.

Overdracht en tegenoverdracht is niet uit de weg te gaan. Een hulpverlener reageert onbewust en onvermijdelijk op de overdracht van zijn cliënt. Als hij gevoelig is voor de gevoelsmatige reacties die zich in hem afspelen, kan dat hem helpen bij het herkennen van het persoonlijkheidstype en de soort relationele problematiek van de cliënt, op voorwaarde dat hij inzicht heeft in zijn eigen persoonlijkheidstype. Het kan echter ook negatieve gevolgen hebben, zoals gevoelens van wantrouwen door de cliënt. Derhalve is het van belang dat de hulpverlener zich bewust blijft van de gevoelens die de cliënt bij hem oproept, zodat deze gevoelens geen belemmering hoeven te vormen voor het hulpverleningscontact.

3.8 Het drie-wereldenmodel binnen de seksspecifieke benadering

In het drie-wereldenmodel van de heer Bootsma¹¹ komt de drievoudige professionaliteit van maatschappelijk werkers naar voren. Het schema ziet er als volgt uit:

Wereld	Competentie	Soort vragen	Geldigheidsclaim
Objectief	Technisch-instrumentele competentie (beheersaspect)	Wat weet ik? (theoretisch) Wat kan ik? (praktisch) Werkt het zo? Komt het zo aan en doe ik het goed?	Is het ware, betrouwbare kennis (theorie) waarover ik beschik? Werkt het zo (ervaring)? Is mijn doen effectief en efficiënt?
Sociaal	Normatieve competentie (verkeersaspect)	Wat vind ik goed en rechtvaardig om te doen? Wat wil ik met cliënten? Wat vind ik v/aardevol voor hen, mijzelf en anderen? Past deze rol daarbij (= keuze voor de inrichting van de relatie met de cliënt)? Werkt het op een acceptabele manier?	Is het juist of acceptabel wat ik zeg goed en rechtvaardig te vinden? Doe ik de ander recht met de keuze voor mijn rol, methoden en technieken?
Subjectief	Persoonlijke competentie (identiteitsaspect)	Ben ik als persoon geschikt om de rol(len) van hulpverlener effectief, efficiënt en acceptabel te spelen? Hoe wil ik zijn? Waar sta ik voor? Waar hoop ik op? Waar wil ik mij mee identificeren?	Kan ik waarachtig zijn en blijven in de zin van trouw aan mijzelf en anderen?

Bron: Maatschappelijk werk in model

¹¹ Bootsma, J. (2004) *Maatschappelijk werk in model* Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Bovenstaand schema is ideaal voor het toetsen van het seksspecifiek hulpverleners, in welke hulpverleningssetting dan ook. Het is niet makkelijk om voortdurend stil te staan bij de manier van hulpverleners. Het schema biedt echter handvatten om dit op een gestructureerde wijze te doen.

3.8.1 Toetsing van de technisch-instrumentele competentie

Uit hoofdstuk 2 blijkt heel duidelijk dat de verschillen tussen mannen en vrouwen op verschillende manieren verklaard kunnen worden. Om effectief en efficiënt te werk te gaan ten aanzien van het werken met mannen en vrouwen, is het van belang zicht te hebben op deze biologische, psychosociale en sociologische verschillen. In hoofdstuk 3.2, 3.3 en 3.4 wordt de invloed van deze verschillen op het hulpverleningscontact duidelijk gemaakt. Uiteraard is in dit essay slechts globaal weergegeven welke verschillen duidelijk van invloed zijn op het hulpverleningscontact en hoe hiermee moet worden omgegaan. De vragen die in het drie-wereldenmodel worden gesteld bij de technisch-instrumentele competentie, hebben betrekking op de theoretische onderbouwing van de manier van hulpverleners. In het kader van seksspecifieke hulpverlening dient een hulpverlener in dat kader kennis te nemen van de theorie omtrent sekseverschillen, om zo te ontdekken of hun manier van hulpverleners effectief en efficiënt is.

3.8.2 Toetsing van de normatieve competentie

Zoals in hoofdstuk 3.3 al naar voren komt, is niet alleen de sekse van de cliënt van invloed op het hulpverleningscontact, maar zeer zeker ook die van de hulpverlener. Er wordt dan ook benadrukt dat de hulpverlener zich bewust moet zijn van zijn socialisatieproces en zijn opvattingen omtrent (seksspecifieke) hulpverlening die daaruit voortkomen. Het socialisatieproces bepaald namelijk mede wat de hulpverlener goed en rechtvaardig vindt om te doen, wat hij met cliënten wil en wat hij waardevol vindt voor hen, zichzelf en anderen. Om de manier van hulpverleners te toetsen aan de hand van de normatieve competentie, is het noodzakelijk om stil te staan bij de vragen zoals die in het schema geformuleerd zijn. Zodoende kan getoetst worden of de manier van hulpverleners alleen gebaseerd is op het socialisatieproces of dat de hulpverlener er voor kiest om het op die manier te doen omdat het de cliënt recht doet. De vragen kunnen helpen om seksestereotypen te voorkomen.

3.8.3 Toetsing van de persoonlijke competentie

Het toetsen van deze competentie is misschien wel het belangrijkste als het gaat om seksspecifiek hulpverleners. De manier hoe iemand als hulpverlener wil zijn, waar hij voor staat, waar hij op hoopt en waar hij zich mee wil identificeren kan namelijk een statisch hulpverleningspatroon opleveren. Door er voortdurend bij stil te staan hoe iemand ten aanzien van een mannelijke of vrouwelijke delictpleger wil zijn en waar hij ten aanzien van het hulpverleningscontact op hoopt, kan voorkomen worden dat een hulpverlener volgens een vaststaand patroon te werk gaat. Het is belangrijk om steeds te realiseren wat een bepaalde situatie of cliënt met de hulpverlener doet en in hoeverre dit het hulpverleningsproces positief of negatief beïnvloedt. Het is namelijk een risico dat een hulpverlener een bepaald hulpverleningstraject inzet waar hij zelf niet achter staat in verband met zijn waarden bijvoorbeeld. Er moet daarom steeds antwoord gegeven kunnen worden op de vraag of de hulpverlener waarachtig kan zijn en blijven.

0

4 ° Conclusie en aanbevelingen

4.1 Inleiding

In hoofdstuk 1, 2 en 3 zijn de resultaten verwerkt van het theoriegerichte onderzoek ten behoeve van dit essay. Om antwoord te kunnen geven op de vraag of seksspecifieke begeleiding een meerwaarde is voor de kerntaak 'toezicht' van Reclassering Nederland, is onderzocht wat de biologische, culturele en maatschappelijke oorzaken zijn van sekseverschillen. Tevens is onderzocht wat de effecten van sekseverschillen zijn op het hulpverleningscontact en hoe daar rekening mee gehouden kan worden.

In dit hoofdstuk zal een conclusie worden gegeven van het voorgaande en zal antwoord worden gegeven op de in de inleiding benoemde vraagstelling en deelvragen. Aansluitend zullen enkele aanbevelingen worden gedaan ten aanzien van seksspecifieke begeleiding tijdens het toezicht.

4.2 Conclusie

Het beroep 'maatschappelijk werk' richt zich op het optimaal tot zijn recht laten komen van mensen in wisselwerking met hun omgeving. De reclassering richt zich op delictplegers die vanwege hun justitiecontacten niet optimaal tot hun recht komen in de samenleving. De nadruk ligt daarbij op het creëren van een veiligere samenleving. De reclassering beschikt over een justitieel kader om gedragsverandering bij delictplegers te realiseren, namelijk het toezicht. De roep vanuit de samenleving om transparantie en inhoudelijke kwaliteit, wordt door de reclassering beantwoord door de banden met Justitie strakker aan te halen en de interventies te 're-designen', zodat deze steeds beter kunnen worden verantwoord.

Binnen het toezicht, een van de kerntaken van de reclassering, wordt gewerkt aan gedragsverandering van delictplegers. Duidelijke richtlijnen omtrent de toepassing van seksspecifieke hulpverlening zijn binnen de organisatie echter niet beschikbaar. Toch is er veel bekend over sekseverschillen. Zo liggen aan sekseverschillen zowel biologische als psychosociale en sociologische oorzaken ten grondslag. De biologische factoren hebben onder andere **tot** gevolg dat mannen beter in staat zijn (probleemsituaties) te analyseren, maar dat vrouwen doorgaans spreekvaardiger zijn dan mannen en hun emoties zodoende ook beter onder woorden kunnen brengen dan mannen. De psychosociale factoren zorgen er op hun beurt voor dat mannen en vrouwen door hun opvoeding en de contacten met invloedrijke mannen en vrouwen worden geconditioneerd in het vertonen van bepaald gedrag. Zo worden mannen door hun ouders vaak gestimuleerd tot experimenteren en wedijveren en wordt vrouwen in een vroeg stadium aangeleerd dat ze rekening moeten houden met de behoeften van anderen. Er wordt echter niet alleen in de gezinscontext bepaald gedrag van mannen en vrouwen vernacht. In de directe leefomgeving van mannen en vrouwen worden ook verwachtingen geuit ten aanzien van eigenschappen en kenmerken van de beide sekse. De socialisatie heeft derhalve een belangrijke invloed op de ontwikkeling van mannen en vrouwen en op de opvattingen die ze hebben ten aanzien van zowel hun eigen als van de andere sekse.

Het is belangrijk te realiseren dat zowel de hulpverlener als de cliënt op zijn eigen manier is gesocialiseerd en dat ze beiden een referentiekader hebben van waaruit ze verwachtingen hebben ten aanzien van de ander. Deze verwachtingen hebben veel invloed op de hulpverleningsrelatie.

Het komt niet weinig voor dat cliënten intense gevoelens en emoties die zij in andere situaties of tijden hebben ervaren bij iemand met dezelfde sekse als de hulpverlener, projecteren op de relatie met de hulpverlener. Ook de hulpverlener kan gevoelens en emoties uit andere situaties op de relatie met de cliënt projecteren. Hoewel dit onoverkomelijk lijkt, is het van belang dat de hulpverlener zich er bewust van is en er voor zorgt dat het de hulpverlening niet belemmert.

Of het al dan niet 'klikt' tussen hulpverlener en cliënt, heeft alles te maken met de mate waarin de hulpverlener zich kan inleven in de situatie van de cliënt en herkenning of erkenning kan tonen. Een vrouwelijke hulpverlener dient bij een mannelijke cliënt erkenning te tonen voor de gedragingen die voortkomen uit zijn 'manzijn' en een mannelijke hulpverlener dient bij een vrouwelijke cliënt erkenning te tonen voor de gedragingen die voortkomen uit haar 'vrouwzijn'.

Wanneer de hulpverlener en de cliënt dezelfde sekse hebben, kan er sprake zijn van herkenning. Dit kan in sommige probleemsituaties reden zijn om bewust een hulpverlener van dezelfde sekse aan de cliënt te koppelen.

De hulpverlener dient zich ten allen tijde bewust te zijn van de invloed van zijn socialisatie op zijn manier van hulpverlenen en zijn verwachtingen ten aanzien van zijn cliënten. Het feit dat mannen gedurende hun opvoeding vaak worden gestimuleerd tot experimenteel gedrag, heeft veelal tot gevolg dat ze in het hulpverleningscontact een oplossingsgerichte houding aannemen. Bij een mannelijke cliënt kan dit leiden tot oppervlakkig contact, waarbij geen aandacht is voor het belevings- en gevoelsniveau. Bij een vrouwelijke cliënt kan het tot gevolg hebben dat er geen aansluiting bij haar belevingswereld wordt gevonden.

Aangezien vrouwen in hun jeugd vaak is aangeleerd rekening te houden met anderen, richten ze zich in hulpverleningscontacten vaak overmatig op het belevings- en gevoelsniveau. Dit kan er bij een mannelijke cliënt voor zorgen dat ze te snel naar gevoelens en beleving vraagt op het moment dat de cliënt daar nog niet aan toe is. Bij een vrouwelijke cliënt kan dit tot gevolg hebben dat er te veel op het belevings- en gevoelsniveau wordt gepraat en dat er niet wordt overgegaan op 'actie'.

Ongeacht het instellingskader en de problematiek waarmee de cliënt naar de hulpverlener komt, heeft het verschil in sekse dus invloed op de communicatie tussen hulpverlener en cliënt. In aansluiting op deze conclusie kan antwoord gegeven worden op de deelvragen:

4.2.1 Deelvraag 1

Wat is de meerwaarde van seksespecifieke hulpverlening en in hoeverre kan dit ingepast worden bij Reclassering Nederland?

De centrale waarde van het beroep maatschappelijk werk wordt in artikel 1 van de code¹² als volgt geformuleerd:

'De maatschappelijk werker bevordert primair het optimaal tot zijn recht komen van de persoon in wisselwerking met zijn omgeving. Hij waakt ervoor dat zijn deskundigheid niet wordt gebruikt voor belangen die in strijd zijn met de doelstelling van het beroep.'

¹² Janssen, J.H.G. (2005) *De nieuwe code gedecodeerd*. Baarn: HBuitgevers.

Deze code is erg centraal geformuleerd, maar is juist daardoor prima toepasbaar op de reclassering. De reclassering wil door het werken aan gedragsverandering namelijk bewerkstelligen dat een (voormalig) delictpleger weer een eigen plek in de samenleving krijgt zonder een bedreiging te vormen voor zichzelf of voor de omgeving. Om gedragsverandering te realiseren, moet er echter bij stil worden gestaan dat de ontwikkeling van ieder mens mede tot stand komt door de wisselwerking met zijn omgeving. Het aanleren en ontwikkelen van denkbeelden en verwachtingen ten aanzien van geaccepteerd mannelijk en vrouwelijk gedrag hoort daar ook bij. In de socialisatie ligt de grondslag voor het gedrag dat iemand vertoont, hoewel biologische factoren uiteraard ook een grote rol spelen (zie hoofdstuk 2.2). Om de cliënt optimaal tot zijn recht te kunnen laten komen, is aandacht voor het seksspecifieke dus essentieel. Binnen seksspecifieke hulpverlening wordt rekening gehouden met de invloed van het individuele socialisatieproces van de cliënt op diens problemen, de instandhouding ervan en de probleemhantering en -beleving. Hierdoor kan aansluiting bij de cliënt en diens hulpvraag plaatsvinden en kan er vraaggerichte zorg worden geboden.

Als reclasseringswerker heb je te maken met mensen die zijn veroordeeld wegens het plegen van een strafbaar feit. Door middel van het toezicht wordt beoogd gedragsverandering te realiseren teneinde recidive (herhaling) van het strafbare feit te voorkomen. Probleemsituaties en de instandhouding daarvan zijn mede het gevolg van risicofactoren ten aanzien van de persoon zelf (biologische factoren) en van diens omgeving (psychosociale en sociologische factoren). Wanneer een persoon is opgegroeid met de opvatting dat je als man je gelijk kunt en mag halen door van je af te slaan, kan dit zeer nadelige gevolgen hebben voor de ontwikkeling van deze persoon ten aanzien van zijn communicatieve vaardigheden.

Hoewel iedereen zelf verantwoordelijk blijft voor zijn daden, is het wel van belang na te gaan welke normen en waarden ten aanzien van geaccepteerd mannelijk en vrouwelijk gedrag in iemands leven centraal staan en waar deze vandaan komen. Aangezien er op dit moment nog weinig aandacht is voor seksspecifieke begeleiding binnen het toezicht, bestaat **het** risico dat een reclasseringswerker geen optimale bijdrage levert aan het tot zijn recht komen van de cliënt in wisselwerking met zijn omgeving. Wanneer de seksspecifieke benadering wel in het hulpverleningsrepertoire van de reclassering wordt opgenomen, kan optimaal worden aangesloten bij de belevingswereld van de cliënt en kan er op die punten worden ingespeeld waar aan vaststaande ideeën een wending gegeven dient te worden om het risico op herhaling te beperken.

4.2.2 Deelvraag 2

Hoe kan seksspecifieke begeleiding binnen het toezicht vormgegeven worden?

Wanneer cliënten voor het eerst met een reclasseringswerker in gesprek gaan in het kader van een toezicht, zijn ze zich doorgaans niet bewust van de achtergronden van hun problemen. Het is de taak van de reclasseringswerker om te doorgronden welke biologische, sociaal-culturele en maatschappelijke oorzaken er aan ten grondslag liggen. In de voorlichtingsfase, waarin een rapport geschreven wordt met een strafadvies, wordt hier al aandacht besteed. Op basis van de in die periode verkregen informatie, wordt een plan van aanpak opgesteld voor een eventueel op te leggen toezicht. Binnen het toezicht wordt de nadruk gelegd op leefgebieden waarvan in de voorlichtingsfase werd geconcludeerd dat ze een recidiveverhogende werking hebben.

Het boek 'Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers' schets een aantal voorbeeldvragen ten aanzien van seksespecifieke begeleiding. Aangepast aan het werkveld van de reclassering zouden de volgende vragen een rol spelen in het contact met de cliënt (al dan niet aangepast aan het niveau van de cliënt):

- Hoe kijkt u tegen uw delictgedrag aan?
- Hoe kijkt uw directe omgeving (partner, kinderen, familie, vrienden) tegen uw delictgedrag aan en wat vindt u daarvan?
- Welke factoren liggen volgens u ten grondslag aan het ontstaan van uw delictgedrag?
- Welke normen en waarden heeft u in uw jeugd meegekregen ten aanzien van geaccepteerd mannelijk (of vrouwelijk) gedrag?
- Welke factoren zijn volgens u belangrijk bij de instandhouding van uw delictgedrag?
- Wat heeft uw delictgedrag voor invloed op uw dagelijks functioneren (zowel psychisch als lichamelijk, sociaal en materieel)?
- Op welke manier heeft u zelf geprobeerd het delictgedrag te vermijden en in hoeverre werd u daarin ondersteund door uw directe omgeving?
- Welke psychische, sociale, cultureel-maatschappelijke oorzaken dragen bij aan het ontstaan of voortbestaan van uw problemen of klachten?

De antwoorden op deze vragen kunnen de reclasseringswerker inzicht geven in de manier waarop de cliënt tegen zijn delictgedrag aankijkt, hoe hij met de gevolgen daarvan omgaat, welke normen en waarden ten aanzien van mannelijk en vrouwelijk gedrag hij gedurende zijn socialisatie heeft meegekregen en welke rol deze spelen bij de instandhouding van het delictgedrag. Ze kunnen tevens als leidraad dienen voor de vormgeving van het toezicht. Het is belangrijk dat de reclasseringswerker zich bewust blijft van de biologische, psychosociale en sociologische verschillen om optimaal aansluiting bij de cliënt te kunnen vinden. Wanneer een mannelijke cliënt bijvoorbeeld is veroordeeld wegens mishandeling, kan het zinvol zijn om te achterhalen hoe hij vroeger heeft geleerd om te gaan met boosheid of machteloosheidsgevoelens. Het komt vaak voor dat een cliënt die is veroordeeld wegens mishandeling, in het verleden ook getuige is geweest van mishandeling door een voor hem invloedrijk persoon. Door actief aandacht te besteden aan de mogelijke invloed van deze ervaringen in het verleden kan het denkpatroon van de cliënt worden doorbroken.

Hoewel bovenstaande vrij algemeen toepasbaar lijkt, moet er echter een uitzondering gemaakt worden voor cliënten met een persoonlijkheidsstoornis. Hun gedrag komt namelijk voort uit hun stoornis, waardoor gedragsverandering, al dan niet met behulp van de seksespecifieke benadering, nagenoeg onmogelijk is.

4.2.3 Deelvraag 3

Heeft de cliënt baat bij seksespecifieke begeleiding?

Op dit moment kan alleen antwoord op deze vraag worden gegeven op basis van de beschikbare informatie uit het literatuuronderzoek. Om echt antwoord op deze vraag te kunnen geven, is verdergaand veldonderzoek noodzakelijk.

Volgens de code van het maatschappelijk werk dient de houding van de maatschappelijk werker tegenover de cliënt gebaseerd te zijn op respect voor diens persoon en erkenning van diens verantwoordelijkheid voor de eigen keuze van handelen.

In het professioneel handelen is de maatschappelijk werker erop gericht dat de cliënt komt tot verantwoord en zelfstandig handelen in zijn situatie, waarbij de volgende drie aspecten aan de orde komen:

- feiten en omstandigheden
- gevoelens
- waarden en normen

Verheldering van en bezinning op deze aspecten en de consequenties van de mogelijk te nemen beslissingen zijn voorwaarden om tot verantwoord en zelfstandig handelen te komen.

Een hulpverlener kan overzicht bieden in de probleemsituaties van de cliënt. Vaak zijn cliënten zich niet bewust van de invloed van hun 'manzijn' of hun 'vrouwzijn' en de normen en waarden die ze daaromtrent hebben meegekregen vanuit hun socialisatieproces. Uit voorgaande hoofdstukken is echter gebleken dat de biologische, de psychosociale en de sociologische factoren wel degelijk grote invloed hebben op de manier waarop iemand in het leven staat, welk gedrag hij als man of vrouw geaccepteerd vindt en hoe hij probleemsituaties hanteert. Het komt niet weinig voor dat het bij cliënten ontbreekt aan zelf- en probleeminzicht. Door met hen de seksespecifieke kant van hun probleem te belichten, kan er gewerkt worden aan het vergroten van dit inzicht. Cliënten die vanwege strafbaar gedrag bij de reclassering terecht zijn gekomen, kunnen door deze nieuwe inzichten probleemsituaties in de toekomst eerder signaleren, ze beter inschatten en er derhalve adequater op reageren. Hierdoor kan de kans op Justitiecontacten in de toekomst worden verkleind, hetgeen de structuur van het leven van de cliënt ten goede kan komen.

4.2.4 Antwoord op vraagstelling

In aansluiting op het voorgaande kan er een antwoord worden gegeven op de vraagstelling:

'Kan Reclassering Nederland, locatie Lelystad de kwaliteit van het toezicht verbeteren door seksespecifieke begeleiding te bieden?'

In hoofdstuk 4.2.1 is betoogd dat een seksespecifieke benadering een positieve bijdrage kan leveren aan het hulpverleningscontact, omdat er beter aansluiting gevonden kan worden bij de belevingswereld van de cliënt. Daarnaast kan het werken volgens stereotype denkwijzen worden voorkomen. Aangezien Reclassering Nederland, unit Lelystad, voortdurend tracht aansluiting te vinden bij de cliënt en diens interne motivatie, kan het seksespecifiek benaderen van de cliënten een meerwaarde betekenen voor het toezicht.

Aan de hand van deze conclusie kunnen er een paar aanbevelingen gedaan worden:

4.3 Aanbevelingen

- Het is wenselijk dat de reclasseringswerkers van unit Lelystad kennis nemen van de invloed van het verschil in sekse op het hulpverleningscontact. Het management van unit Lelystad zou hierin een rol kunnen spelen door een themamiddag te organiseren omtrent dit onderwerp. Voorafgaand aan zo'n bijeenkomst kunnen de reclasseringswerkers verzocht worden zich te verdiepen in het onderwerp (door middel van bijvoorbeeld onderdelen uit dit essay).

Tijdens de bijeenkomst kan geoefend worden met verschillende cases waarin seksespecifieke begeleiding een meerwaarde kan zijn.

- Daarnaast dient er binnen de casuïstiek bij eenkomsten aandacht voor dit aspect van de hulpverlening te komen door voortdurend in te gaan op de verwachtingen en mogelijkheden die de reclasseringswerkers ten aanzien van hun cliënten hebben en in hoeverre deze voortkomen uit stereotype denkwijzen. Het drie-wereldenmodel kan daarbij als uitgangspunt worden genomen. Tijdens deze bijeenkomsten dient tevens met elkaar overlegd te worden hoe men de seksespecifieke benadering kan gebruiken als ingang voor het opstellen van een plan van aanpak.
- Het is aan te bevelen de vragenlijst, zoals opgesteld in hoofdstuk 3.2.2, eventueel aan te passen en te completeren volgens de maatstaven van het management, om deze vervolgens te gebruiken in de startfase van het toezicht.
- Dit essay is het resultaat van theorieonderzoek. Het is echter wenselijk dat er in de toekomst veldonderzoek ten aanzien van dit onderwerp uitgevoerd gaat worden, teneinde tot verdieping te komen. De uitkomsten van een dergelijk onderzoek kunnen wellicht bijdragen aan het aanpassen van de gebruikelijke methodieken van Reclassering Nederland, unit Lelystad.

Bronnen

Boeken & vakbladen:

- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (1997). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Steehouder, M., Jansen, C., Maat, K., Staak, J. van der, Vet, D., de & Witteveen, M. (1999). *Leren communiceren: Handboek voor mondelinge en schriftelijke communicatie* (vierde herziene druk). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- NVMW (2006). *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker*.
- Cath, D.C., Gijsbers van Wijk, C.M.T. & Klumpers, U.M.H. (2007). *Sekseverschillen in de psychiatrie: Een neurobiologische benadering*. Assen: Van Gorcum.
- Wijngaard, M., van den. (1993) *Het eeuwenoude misverstand: De invloed van de hersenen op het gedrag van mannen en vrouwen*. Bloemendaal: Aramith Uitgevers.
- Top, T. & Heesink, J. (1996) *Psychologie & sekse*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Janssen, J.H.G. (2005) *De nieuwe code gedecodeerd*. Baarn: HBuitgevers.
- Oosten, N., van & Vlucht, I., van der. (2002) *Seksespecifieke hulpverlening voor maatschappelijk werkers*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Janssen, J.H.G. (1997) *De nieuwe code gedecodeerd: Maatschappelijk werk en beroepsethiek*. Baarn: HB Uitgevers.
- Menger, A. & Krechtig, L. (2004) *Het delict als maatstaf: Methodiek voor werken in gedwongen kader*. Amsterdam: Uitgeverij S.W.P.
- Bootsma, J. (2004) *Maatschappelijk werk in model*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- *Nieuwsbrief Jeugdzorg & Reclassering*. November 2006. Utrecht: Leger des Heils Jeugdzorg & Reclassering.

Internet:

- www.kennislink.nl
- www.huismannen.nl
- www.ziedaar.nl
- www.pedagogiek.nl
- www.reclassering.nl

Praktijk:

Praktijkervaring bij Reclassering Nederland, locatie Lelystad.
Colleges 'Seksespecifieke Hulpverlening', Hogeschool Windesheim te Zwolle.

